

Соколовська Людмила Михайлівна,
спеціаліст вищої категорії,
викладач-методист
Житомирського агротехнічного
фахового коледжу,
lm.2012@ukr.net

«ЛЕКСІКОНЪ СЛАВЕННОРОССКІЙ І ИМЕНЪ ТЛЪКОВАНІЄ» – ОДИН З НАЙДАВНІШИХ СЛОВНИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Анотація. У статті йде мова про видатного діяча української культури XVII століття Памва Беринду, а також описано його найголовнішу працю – «Лексіконъ славенноросскій і іменъ тлъкованіє».

Ключові слова: словник, українська мова, Памво Беринда, друкарня, книгодрукування, культура.

Важлива роль у розвитку національної духовної культури як цінним джерелам інформації й засобам підвищення комунікативної культури носіїв мови належить словникам. Користування словниками різних типів не тільки підвищує грамотність і знання мови, а й поглиблює кругозір людини, підвищує її загальний рівень культури. Питання історії та теорії лексикографії досліджували М. М. Пилинський, П. Й. Горецький, Л. С. Паламарчук, В. В. Німчук, Г. П. Мацюк, Н. О. Данилюк, Л. М. Полюга, О. О. Тараненко, Т. Ю. Кульчицька, В. Ф. Старко та ін. Проте й досі праці з історії лексикознавства залишаються в полі зору науковців.

Одним із найдавніших словників української мови вчені називають «Лексиконъ славенноросскій і імень тлъкованіє» Памва Беринди, який був не тільки талановитим ученим-лексикографом, а й поетом, перекладачем, друкарем і гравером. Про його життя ми маємо дуже скупі відомості.

Народився Памво Беринда між 50-70-ми роками XVI ст. і отримав при хрещенні ім'я Павло. Щодо його походження є кілька версій. За однією, малоімовірною, він народився в Молдавії чи Румунії. Але більш достовірною видається версія про його походження з Галичини або Волині. Деякі історики стверджують, що місцем його народження є село Чайковичі на Самбірщині, тепер Львівської області, бо Беринди там живуть і донині [1, с. 237].

Як зрозуміло з творів Беринди, його рідною мовою була українська, із можливим впливом бойківського та покутського діалектів. Нічого достеменно не відомо і про те, де Беринда здобував освіту, хоч був надзвичайно освіченою людиною. Крім української, добре знав церковнослов'янську, старогрецьку, латинську і польську мови. Одні історики стверджують, що Памво навчався в монастирі на Покутті, інші – що у львівській братській школі, а треті – що в Єрусалимі. Свою кар'єру Памво Беринда розпочав як гравер-художник, а майстерність, припускають, удосконалював у Кракові.

Книгодрукування в Україні-Русі на той час лише зароджувалося. Львівський єпископ Гедеон Балабан у родовому маєтку в Стрятині разом із небожем Федором відкрив школу й друкарню. І запросив Беринду організувати її роботу. Памво Беринда стежив за друкуванням, займався правкою й перекладом книг. Приблизно в цей же час він одружується і приймає сан священника.

Після смерті Федора і Гедеона Балабанів Беринда, найімовірніше, працював і жив в Олександра Балабана, старости Рогатинського й Трембовельського. Після цього переїхав до Львова і трудився у Львівському братстві, в якому була своя друкарня. Тут він брав участь у виданні багатьох книг. Скрізь, де з'являвся Беринда, поживавлювалось книговидання.

Приблизно 1613-го, після смерті дружини, він приймає постриг, стає ченцем і змінює світське ім'я Павло на Памво. До 1617-го Беринда працював у Львові типографом братської друкарні й викладачем братської школи. Там виходить його збірка різдвяних віршів.

Київ на початку XVII ст. був культурним і релігійним центром України. Архімандрит Києво-Печерського монастиря Єлисей Плетенецький викупує стрятинську друкарню, яка після Балабанів кілька років стояла пустою, і перевозить до Києва. Запрошує Памва Беринду для перекладу, редагування та художнього оформлення збірника церковних служб. Після видання в січні 1619-го книги «Анфологійон» просвітитель повернувся до Львова і в кінці року остаточно переїхав до Києва [2, с. 47].

Єрусалимський патріарх Феофан, перебуваючи 1620 р. в Києві, надав Памвові Беринді звання протосингела, тобто помічника патріарха. Невдовзі Беринду призначають керівником Києво-Печерської друкарні. Він став архітипографом – головним друкарем православної церкви. Жодне київське видання не виходило без його участі. Як архітипограф, редактор і перекладач Памво Беринда працював над такими великими лаврськими виданнями, як «Анфологійон» (1619), «Номо-

канон» (1620), «Бесіди Іоанна Златоуста» (1623), «Тлумачення на «Апокаліпсис» Андрія Кессарійського « (бл. 1625) та ін.

Ще з XVI ст. з'являються словники різних авторів зі спробами перекладу слов'янських текстів розмовною українською, щоб полегшити розуміння церковних текстів. Беринда був палким захисником використання саме церковно-слов'янської мови, але за наявності тлумачень. Він вирішив зібрати й витлумачити живою мовою книжні старослов'янські слова. Як результат його праці 20 серпня 1627 р. вийшов у світ «Лексіконъ славеннороскій і імень тлькованіє», надрукований за кошти автора в Києво-Печерській лаврі [4, с. 78].

«Лексікон» став наслідком майже 30-річної праці. Про це Беринда пише в передмові, присвяченій своїм колишнім покровителям з українського шляхетського роду Балабанів. Для того часу словник мав велике практичне значення. Адже в школах викладали не тільки церковнослов'янську мову, а й частину предметів нею ж, а також друкувалося чимало літератури. Та церковнослов'янська навіть в українізованому варіанті була далека від розмовної.

Дослідник творчості Памва Беринди Василь Німчук зазначав: «При вивченні декількох екземплярів першого видання «Лексікону» (1627) було виявлено цікаві факти, які проливають світло на роботу Памва Беринди над словником. Кожен із розглянутих примірників чимось відрізняється від інших. Текст другого видання «Лексікону» (Кутейнський монастир, 1653) також не співпадає у всіх деталях із жодним із зазначених примірників першого видання. Очевидно, «Лексіконъ» друкувався кількома заводами, і в процесі друкування кожного нового заводу автор вносив у текст словника якісь зміни. Крім того, Памво Беринда додавав тлумачення деяких слів, залишених спочатку без перекладу» [3, с. 174].

У словнику 6982 слова написані церковнослов'янською мовою того часу, де подається тлумачення й переклад українською. Сам словник складається з двох частин: «Лексіконъ» та «Имена свойственная». В основу створення словника було покладено поділ слів на такі групи: 1) специфічні церковнослов'янські – власного походження та запозичені; 2) спільнослов'янські, які поширилися в нашій мові в XVI–XVII ст.; 3) українські слова. У цій частині тлумачення мають енциклопедичний характер. Кожне слово автор аналізує за допомогою етимологічних відомостей. Також Беринда вказує й на образне вживання того чи іншого слова, уперше використовує значення «переносні», «метафоричні».

У другій частині словника зібрані елементи неслов'янського походження, зокрема латинських та грецьких. Біля кожного слова – ремарки, що вказують на запозичення й українські відповідники з великою кількістю синонімів. Ця робота стала однією з найбільших зібрань української лексики кінця XVI початку XVII ст. Головною метою словника було відновлення церковнослов'янської традиції літературною мовою. Щоб у такий спосіб протистояти польському наступу й католицизму.

Помер Памво Беринда 23 липня 1632 р. Його «Лексіконъ» став базою для інших словників і впродовж майже двох століть був одним з основних посібників для вивчення української мови XVI – XVII ст.

Список використаних джерел:

1. Беринда Памво / Енциклопедія історії України: в 10-ти т. Т.1. Київ: Наукова думка, 2003. С. 237.

2. Беринда Памво / Українська мова: Енциклопедія. Київ: Українська енциклопедія, 2007. С. 47.

3. Паламарчук Л. С. Українська радянська лексикографія. Київ: Наукова думка, 1978. 201 с.